

ДЕВІАЦІЯ ЯК СОЦІАЛЬНИЙ ФЕНОМЕН: ПОГЛЯДИ ЕМІЛІА ДЮРКГЕЙМА

Прохоренко Є. Я.

ВСТУП

У процесі становлення соціології як академічної дисципліни особливе місце посідає творчість Еміліа Дюркгейма – французького соціолога, одного з фундаторів наукового підходу до вивчення соціальних явищ. У своїй класичній праці «Правила соціологічного методу» (1895) він уперше запропонував категорію «девіація», увівши її в науковий обіг, як аналітичний інструмент для дослідження відхилень від нормативного порядку в суспільстві. Девіація, за Дюркгеймом, постає не лише як порушення соціальних норм, а як закономірний і водночас необхідний елемент функціонування соціальної системи. Дійсно, в його трактуванні девіантна поведінка не зводиться до суто негативного чи патологічного прояву. Навпаки, вона виконує важливу функцію – слугує індикатором допустимого в межах соціального порядку, а також чинником його самовідновлення. Згідно з Дюркгеймом, факт існування девіацій є неминучим у будь-якому суспільстві, оскільки жодна соціальна система не є повністю статичною. Така поведінка, хоч і виявляється як відхилення, водночас викликає реакції з боку суспільства – осуд, санкції, перегляд норм. Це в підсумку сприяє відтворенню та укріпленню загального соціального порядку. Саме завдяки цьому процесу, суспільство постійно актуалізує й підтримує власну нормативну структуру. Дюркгеймівське розуміння девіації відкриває можливість для осмислення її не як суто негативного явища, а як важливого маркера соціальної динаміки та адаптації. Такий підхід став основою для подальшого розвитку функціоналістських теорій у соціології девіантної поведінки, а також для міждисциплінарних досліджень, у межах яких девіація розглядається як симптом і водночас чинник змін у соціальних структурах і нормах. Саме тому звернення до класичних підходів, започаткованих Дюркгеймом, дозволяє сформувати аналітичну рамку для глибшого розуміння природи девіації в її соціокультурному контексті.

1. Загальна характеристика стану наукової розробленості проблеми дослідження

Еміль Дюркгейм, французький соціолог (є одним із засновників соціології), ввів поняття «девіація» у своїй роботі «Правила соціологічного методу» (1895). Девіація в соціології Дюркгейма вказує на відхилення від соціальних норм і цінностей, які визначають певне суспільство. Він розглядав девіацію, як необхідний елемент соціального порядку, оскільки вона може викликати реакції від суспільства, що сприяє утриманню та зміцненню соціальних норм. Згідно¹ соціології Еміля Дюркгейма термін «девіація» вказує на відхилення або відповідний відхід від соціально прийнятих норм, цінностей, чи стандартів, що призводять до порушення соціальної гармонії і стабільності. Е. Дюркгейм вивчав девіацію, особливо в контексті свого інтересу до соціального порядку та інтеграції в суспільстві. У відповідності до² він розрізняв два типи девіації: позитивну та негативну. Позитивна девіація пов'язана з відхиленням від норм, що може призвести до новаторства та змін в суспільстві. Негативна девіація відбувається, коли особа вчиняє дії, які вважаються неприйнятними чи порушують соціальні норми, і може викликати відкидання цієї особи соціумом.

Е. Дюркгейм розглядав девіацію, як необхідний елемент суспільства, оскільки вона може вказувати на проблеми в існуючих соціальних нормах і служити як каталізатор для їхньої зміни. Зокрема він підкреслює відносність девіації, стверджуючи, що навіть у суспільстві, де всі індивіди є морально бездоганними, все одно будуть вважатися девіантними дії, які відрізняються від переважаючих норм. Це свідчить про те, що девіація є невід'ємною частиною соціального життя.

Для Е. Дюркгейма девіація слугує, як інструмент для вивчення та розуміння соціальних норм та порушень цих норм. Вона допомагає визначити межі того, що вважається соціально прийнятним, та розкриває важливі аспекти соціальної інтеграції в суспільстві.

В загальному плані теорії Е. Дюркгейма мали значний вплив на розвиток соціологічної думки, включаючи теорію девіації. На узагальненому рівні Е. Дюркгейм розглядав «девіацію», як соціальний феномен, який виконує ряд важливих функцій в суспільстві та виділив три основні функції девіації:

¹ Weiss R. Émile Durkheim e a Fundamentação Social da Moralidade. São Paulo. 2010. 280 p.

² Riley D. The new Durkheim: Bourdieu and the State. Critical Historical Studies. 2015. Vol. 2, № 2. P. 261–279.

– Функція соціальної регуляції: девіація допомагає підтримувати соціальну нормативність, оскільки вона дає суспільству можливість визначити, що є прийнятним, а що ні;

– Функція соціальної стратифікації: девіація може використовуватися для розмежування соціальних груп, оскільки різні групи мають різні норми і цінності;

– Функція соціальної інновації: девіація може призвести до соціальних змін, оскільки вона може підірвати існуючі соціальні норми і цінності.

Е. Дюркгейм вважав, що девіація є невід’ємною частиною будь-якого суспільства. Відповідно³ основні положення теорії девіації Е. Дюркгейма зводяться до наступних позицій:

- девіація – це соціальний феномен, а не індивідуальний;
- девіація виконує ряд важливих функцій в суспільстві;
- аномія є однією з основних причин девіації.

2. Результати контекстного аналізу праць Е. Дюркгейма

Нижче наведено результати контекстного аналізу праць Е. Дюркгейма в яких він розкривав зміст та місце поняття «девіація» в соціології:

– Е. Дюркгейм розглядав девіацію, як не лише акт порушення соціальних норм, але й як складний процес, здатний вплинути на соціальний порядок. Він вбачав в девіації не тільки негативний аспект, але й можливість викликати зміни у суспільстві через перегляд соціальних норм і цінностей. Зазначена позиція підтверджується наступною цитатою Е. Дюркгейма: *«Девіація – це не просто порушення норми, а також процес, який може призвести до змін у соціальному порядку»* (Е. Дюркгейм *«Самогубство»* (1897), розділ I, параграф 5);

– Виключно «аномію» Е. Дюркгейм вважав ключовим поняттям у своїй теорії девіації. Цей стан вказує на втрату сили соціальних норм, що може сприяти збільшенню девіантної поведінки через відсутність чітких орієнтирів та очікувань: *«Аномія – це стан, коли соціальні норми втрачають свою силу, і люди не знають, що від них очікується.»* (Е. Дюркгейм *«Самогубство»* (1897), розділ II, параграф 2);

– Е. Дюркгейм стверджував, що «девіація» є необхідною та неодмінною частиною будь-якого суспільства. Він підкреслював, що кожне суспільство має свій рівень девіантної поведінки, і це є нормальним явищем: *«Девіація є невід’ємною частиною суспільства.»*

³ Андрусишин Р.М. Девіантна поведінка як форма соціального відхилення. *Правові горизонти*. 2019. Вип. 16 (29). С. 24-29.

Вона існує в усіх суспільствах, незалежно від їхнього рівня розвитку.» (Е. Дюркгейм «Суспільні норми» (1895), розділ II, параграф 1);

– Саме девіація, за думкою Е. Дюркгейма, може мати позитивний вплив, оскільки вона стимулює суспільство переглядати та змінювати свої соціальні норми і цінності, сприяючи таким чином прогресу: *«Девіація може бути корисною для суспільства, оскільки вона може призвести до того, що суспільство буде переглядати свої норми і цінності, що може призвести до прогресу.» (Е. Дюркгейм «Самогубство» (1897), розділ III, параграф 3);*

– Що регулює поведінку людей в суспільстві? На це питання Е. Дюркгейм відповідав, підкреслюючи важливість соціального контролю, як головного механізму: *«Соціальний контроль – це система соціальних норм, цінностей і санкцій, які регулюють поведінку людей. (Е. Дюркгейм «Суспільні норми» (1895), розділ IV, параграф 1). Зокрема Е. Дюркгейм зауважив, що соціальний контроль може бути ефективним для запобігання «девіації», але також може призводити до репресій та утисків, що, в свою чергу, може стимулювати «девіацію»: «Соціальний контроль може бути ефективним засобом запобігання девіації, але він також може призводити до репресій і утисків, що може стимулювати девіацію.» (Е. Дюркгейм «Суспільні норми» (1895), розділ IV, параграф 1);*

– Дійсно, Е. Дюркгейм вважав, що для успішного запобігання «девіації» важливо, щоб соціальні норми були чіткими, послідовними та отримували підтримку суспільства. Він наголошував також на тому, що соціальний контроль повинен бути справедливим і гуманним: *«Для ефективного запобігання девіації необхідно, щоб соціальні норми були ясними, послідовними та підтримувалися суспільством.» (Е. Дюркгейм «Суспільні норми» (1895), розділ IV, параграф 2);*

– Слід підкреслити, що Е. Дюркгейм класифікував девіацію за різними критеріями: *«Девіація може бути класифікована за різними критеріями, наприклад, за характером норми, яку вона порушує, або за причинами, які її викликають.» (Е. Дюркгейм «Суспільні норми» (1895), розділ V, параграф 1.);*

– Е. Дюркгейм розділяв девіацію за характером порушених норм чи за причинами, які призвели до вчинення девіантної поведінки:

▪ *«Нормальні девіації – це поведінка, яка порушує норми, але не викликає значного занепокоєння в суспільстві. Наприклад, це може бути порушення правил дорожнього руху, або вживання алкоголю у незначних кількостях.» (Е. Дюркгейм «Суспільні норми» (1895), розділ V, параграф 1);*

▪ «Аномічні девіації – це поведінка, яка виникає в умовах аномії. Наприклад, це може бути злочинність, самогубство, або бунти.» (Е. Дюркгейм «Самогубство» (1897), розділ III, параграф 2). Відмітимо що згідно позиції Е. Дюркгейма «аномічні девіації» – це один з типів «девіації», які виникають в умовах аномії, коли соціальні норми втрачають свою силу і люди не знають, що від них очікується;

▪ «Деструктивні девіації – це поведінка, яка завдає шкоди суспільству. Наприклад, це може бути тероризм, корупція, або воєнні злочини.» (Е. Дюркгейм «Суспільні норми» (1895), розділ V, параграф 3.).

Відповідно аналізу праць в ході проведеного дослідження було встановлено, що Е. Дюркгейм виокремлював:

– Нормальні девіації: це порушення норм, які не викликають значного занепокоєння в суспільстві. Наприклад, це може бути невелике перевищення швидкості водієм або вживання алкоголю у невеликих кількостях. Для більшості людей ці дії не становлять серйозної загрози і не викликають значного осуду;

– Аномічні девіації: це поведінка, що виникає в умовах аномії – стану суспільства, коли соціальні норми втрачають свою силу і стабільність. Така поведінка може включати злочинність, самогубства або бунти. В умовах аномії люди можуть втрачати чітке розуміння очікувань суспільства і своїх ролей у ньому.

– Деструктивні девіації: це поведінка, яка завдає серйозної шкоди суспільству. Такі девіації включають тероризм, корупцію, воєнні злочини тощо. Вони є не тільки порушенням соціальних норм, але й мають потенціал для значної дестабілізації і загрози для громадського порядку і безпеки.

3. Фактори, які вплинули на формування поглядів Е.Дюркгейма

В межах проведеного дослідження розглянемо фактори, які вплинули на формування поглядів Е.Дюркгейма, щодо розуміння поняття «девіація» в соціології:

– Соціальний контекст: саме час, у який жив Дюркгейм, був важливим для розвитку його поглядів⁴. Латентна напруга та соціальні зміни в кінці XIX століття, зокрема внаслідок індустріалізації та розвитку капіталізму, вплинули на його сприйняття соціальних феноменів, включаючи девіацію⁵;

⁴ Дюркгейм Е. Самогубство: соціологічне дослідження. [пер. з фр.]. Київ: Основи, 1998. 519 с.

⁵ Кісіль З. Р., Кісіль Р.В. Природні та соціальні детермінанти формування девіантної поведінки людини. *Соціальноправові студії*. 2018. Вип. 1. С. 58–65.

– Праці і пізнання: дійсно, дослідження Дюркгейма в галузі соціології та його роботи, такі, як «Правила соціологічного методу» та «Самогубство», зміцнили його теоретичний фундамент та вплинули на його погляди на девіацію⁶. Вивчення статистичних даних щодо самогубств та соціальних фактів дозволило йому розробити теорію про взаємозв'язок між соціальною інтеграцією та самогубствами⁷;

– Вплив інших соціологів: слід підкреслити, що взаємодія Дюркгейма з іншими вченими, такими, як Макс Вебер та Габріель Тард, а також його вивчення праць класиків соціології, таких, як Карл Маркс, вплинули на його уявлення про соціальні явища та девіацію⁸;

– Спостереження навколишнього світу: Дюркгейм спостерігав за соціальними явищами та подіями свого часу, а також вивчав етнографічні дані різних суспільств⁹. Його роботи містили аналіз різноманітних культур та суспільних систем¹⁰.

– Власний психологічний стан: доведено, що Дюркгейм мав великий інтерес до проблем психічного здоров'я та соціальної інтеграції, що вплинуло на його підхід до розуміння девіації та аномії¹¹.

В цілому, в межах синтезу формування концепційного бачення Е.Дюркгейма, вище наведені фактори, допомагають створити основу для теоретичного розуміння девіації. Відмітимо, що його погляди визначалися великою мірою намаганням розкрити закономірності соціального порядку та інтеграції. Важливо зауважити, що, хоча деякі базові ідеї залишалися постійними, Е. Дюркгейм вдосконалював і доповнював свій аналіз категорії «девіація» у подальших дослідженнях. Нижче подано кілька ключових змін та розвитку його поглядів:

Період «Правил соціологічного методу» (1895): У своїх ранніх працях Е. Дюркгейм акцентував увагу на ідейно-теоретичних основах соціології та розглядав девіацію в контексті порушення соціального порядку. Він тлумачив соціальні факти як об'єктивні реалії, незалежні від індивідів. Згідно¹² на початковому етапі своєї наукової кар'єри, Е. Дюркгейм

⁶ Гарасимів Т. З. Девіантна поведінка як форма соціального відхилення. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2006. № 3. С. 345–352.

⁷ Durkheim É. *Da Divisão do Trabalho Social*. Editora Martins Fontes. 1999.

⁸ Гарасимів Т. З. Природні та соціальні детермінанти формування девіантної поведінки людини: філософсько-правовий вимір : монографія. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ. 2012. 420 с.

⁹ Мартинюк Н. Проблеми девіації у правовій системі соціокультурних змін. *Науковий вісник ЛНУ. Серія «Право»*. 2017. Вип. 861. С. 161–169.

¹⁰ Осіпова Е. В. Соціологія Емілья Дюркгейма. Критичний аналіз теоретичних та методологічних концепцій. Київ : Наука, 1977. 106 с.

¹¹ Fabiani J.-L. Bourdieu fut-il durkheimien? *L'Année Sociologique*. 2022. Vol. 72, № 2. P. 365–386.

¹² Jakbarovich U. M. The Concept of Personality and Social Norm. *Miasto Przyszłości*. 2022. Vol. 26. P. 192–194.

розглядав соціальні факти, як об'єктивні явища, що існують незалежно від індивідів, і вивчав їх вплив на суспільство. Він акцентував увагу на інтеграції та регуляції в суспільстві, вказуючи, що саме порушення цих соціальних функцій може призвести до девіації;

«Самогубство» (1897): у своєму вивченні самогубств Е. Дюркгейм впровадив поняття «аномії» як відсутності або слабкості соціального регулювання. Він визнавав, що аномія може призводити до девіації, зокрема до самогубств. Цей підхід підкреслював важливість соціальної інтеграції та регуляції для утримання соціальної стабільності;

– Доповнення поняття аномії та девіації: пізніше Е. Дюркгейм розглядав аномію не лише як недостатність регуляції, але й як її надмір. Він розумів, що надмірна інтеграція та регуляція також можуть призводити до девіації, оскільки суспільство може бути занадто строго контрольованим або забезпеченим нормами;

– Позитивна девіація: саме Е. Дюркгейм ввів концепцію «позитивної девіації». Він визнавав, що певні форми відхилень можуть мати позитивні аспекти, стимулюючи соціальні зміни і інновації;

– Децентралізація вивчення девіації: пізніше Е. Дюркгейм став активніше вивчати девіацію в контексті конкретних соціальних груп і культурних феноменів, розглядаючи різні форми девіації в залежності від суспільного контексту.

На пізніших етапах своєї кар'єри, Дюркгейм підкреслював, що девіація має свою специфічну функцію в суспільстві. Вона допомагає визначити межі соціальних норм, сприяє соціальній інновації. Девіація, на його думку, є необхідним елементом для збереження соціальної динаміки та здоров'я суспільства.

В останніх роботах Дюркгейм підкреслює роль релігії в забезпеченні соціальної згуртованості та регуляції. Згідно поглядів дослідника саме релігія допомагає встановлювати та підтримувати соціальні норми, зменшуючи ймовірність девіантної поведінки серед членів спільноти.

В табл. 1. наведено результати аналізу основних положень розуміння ролі девіації в концепційних поглядах Дюркгейма.

Таким чином, концептуальне розуміння поняття «девіація» у соціологічній теорії Еміля Дюркгейма постає як багатогранне та структурно складне явище, що має вирішальне значення для глибокого аналізу соціальних процесів і механізмів функціонування суспільства. Девіантна поведінка, згідно з Дюркгеймом, не повинна сприйматися виключно як негативне або деструктивне відхилення від норми. Навпаки, вона виконує низку позитивних соціальних функцій: з одного боку, девіація сприяє підтвердженню та посиленню загальноновизнаних соціальних норм шляхом демонстрації меж припустимої поведінки;

Таблиця 1

**Результати аналізу основних положень розуміння ролі девіації
в концепційних поглядах Дюркгейма**

Основні положення	Значення в соціумі	Сутність	Критика положень
Девіація є невід’ємною частиною суспільства.	Допомагає виявляти соціальні межі, стимулює обговорення та зміни, сприяє соціальній інтеграції.	Відхилення від соціальних норм може бути конструктивним інструментом.	Занадто пасивний підхід до девіації, не враховує контекст індивідуальності. (Гоффман, Беккер)
Роль девіації у підтримці соціальної інтеграції.	Робить видимими норми та стимулює їх дотримання.	Девіація виконує функцію у підтримці соціального порядку.	Обмежений погляд на функцію девіації, ігнорує негативні аспекти. (Гоффман, Беккер)
Аномія та нормативний регулятив.	Відсутність чітких соціальних норм може вести до аномії.	Аномія виникає при невизначеності норм, що може вести до девіації.	Не завжди ефективно пояснює виникнення аномії та девіації. (Гоффман)
Суспільна інтеграція і суспільна контроль.	Механічна та органічна інтеграція регулюють соціальний контроль.	Суспільний контроль підтримується типами інтеграції.	Занадто функціоналістичний підхід, не враховує конфлікт і класові аспекти. (Гоффман, Лемерт)

з іншого – виступає чинником соціальної згуртованості, мобілізуючи колективну реакцію спільноти на порушення норм. Окрім того, девіація може бути джерелом соціальних змін, оскільки підштовхує суспільство до критичного осмислення існуючих правил та стимулює процеси інституційного оновлення.

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного дослідження було встановлено, що концепція девіації, розроблена Емілем Дюркгеймом, відіграє ключову роль у розумінні природи соціального порядку та механізмів його підтримки.

Одним із центральних положень теорії є те, що девіація – не лише деструктивне явище, а й важливий елемент соціальної структури, який дозволяє визначати межі допустимої поведінки, підтримувати нормативну стабільність та слугувати маркером змін у суспільстві. Сам факт існування девіантної поведінки сприяє укріпленню соціальних норм, оскільки реакція суспільства на відхилення виконує функцію коригування та відтворення моральних орієнтирів.

Другим важливим аналітичним результатом є виявлення залежності між рівнем соціальної інтеграції та регуляції і поширенням девіації. Е. Дюркгейм показує, що саме недостатній рівень інтеграції індивідів у суспільство, а також ослаблення механізмів соціального контролю веде до стану аномії – соціальної дезорганізації, за якої втрачається нормативна визначеність і зростає імовірність девіантної поведінки.

Таким чином, девіація постає не просто наслідком індивідуального вибору, а глибоко структурованим соціальним феноменом, що відображає загальний стан суспільної системи.

Третім суттєвим аспектом є розкриття функціонального значення девіації. Вона виконує низку важливих соціальних функцій: сприяє зміцненню колективної солідарності через об'єднання спільноти проти порушників норм; стимулює соціальні зміни, виявляючи напруження і проблеми, що потребують перегляду усталених норм і цінностей; а також виступає засобом адаптації суспільства до нових умов шляхом легітимізації трансформаційних процесів.

Аналіз цитат і ключових положень праць Еміля Дюркгейма («Самогубство», «Про поділ суспільної праці», «Правила соціологічного методу») свідчить про глибоку концептуальну опрацьованість його підходу до девіації. Його теоретична модель охоплює не лише опис типів девіантної поведінки, а й пояснення соціальних механізмів, що лежать в її основі. Комплексність дюркгеймівського бачення дозволяє використовувати його теоретичні напрацювання як ефективний аналітичний інструмент для дослідження сучасних соціальних проблем, пов'язаних із девіантністю, соціальною дезінтеграцією та кризами нормативності.

У підсумку треба зауважити, що концепція девіації, розроблена Емілем Дюркгеймом, зберігає свою наукову релевантність в умовах сучасної соціокультурної динаміки, оскільки не лише забезпечує можливість системного опису відхилень від соціальних норм, але й виступає ефективним аналітичним інструментом для інтерпретації складних соціальних процесів. Її евристичний потенціал полягає у здатності поєднувати макросоціологічний аналіз з теоретичною рефлексією над функціональними характеристиками соціального порядку, дозволяючи досліднику осмислювати девіантну поведінку не як виключення чи патологію, а як структурно зумовлену й соціально значущу складову суспільного життя.

АНОТАЦІЯ

Метою даного дослідження є теоретичне осмислення концепції девіації в соціологічному вченні Еміля Дюркгейма, зокрема виявлення ключових аспектів і класифікацій цього явища у взаємозв'язку із

соціальними нормами та відносинами, а також аналіз впливу дюркгеймівського підходу на формування сучасного соціологічного дискурсу. Для досягнення поставленої мети використано як первинні тексти Е. Дюркгейма (зокрема, «Самогубство», «Суспільні норми», «Загальна соціологія»), так і вторинні аналітичні джерела, що дозволяє здійснити поглиблений аналіз теоретичних засад і наукових інтерпретацій девіації. Складність дослідження зумовлюється необхідністю глибокого теоретичного осмислення наукової спадщини Дюркгейма в контексті сучасних соціальних змін. У дослідженні застосовано методи синтезу та контекстуального аналізу, що дозволяє виокремити ключові ідеї вченого щодо соціальної стабільності та девіантної поведінки. У підсумку підкреслюється, що концепція Еміля Дюркгейма має важливе значення для глибшого розуміння природи соціальних проблем, які виникають у сучасному суспільстві. Його підхід дозволяє розглядати девіантну поведінку не лише як індивідуальне відхилення, а як соціальне явище, пов'язане зі станом колективної свідомості та рівнем соціальної згуртованості. Ідеї Дюркгейма сприяють кращому усвідомленню ролі соціальних норм і цінностей у забезпеченні стабільності суспільства та попередженні руйнівних відхилень. Завдяки цьому можливо не лише ефективніше аналізувати соціальні конфлікти й кризи, а й створювати дієві механізми соціальної інтеграції. Такий підхід відкриває перспективи для розробки стратегій зменшення рівня девіації та зміцнення соціальної солідарності в умовах постійних змін і викликів сучасного світу.

Література

1. Андрусишин Р. М. Девіантна поведінка як форма соціального відхилення. *Правові горизонти*. 2019. Вип. 16 (29). С. 24–29.
2. Гарасимів Т. З. Девіантна поведінка як форма соціального відхилення. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2006. № 3. С. 345–352.
3. Дюркгейм Е. Самогубство: соціологічне дослідження. [пер. з фр.]. Київ : Основи, 1998. 519 с.
4. Кісіль З. Р., Кісіль Р.В. Природні та соціальні детермінанти формування девіантної поведінки людини. *Соціальноправові студії*. 2018. Вип. 1. С. 58–65.
5. Гарасимів Т. З. Девіантна поведінка як форма соціального відхилення. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2006. № 3. С. 345–352.
6. Durkheim É. *Da Divisão do Trabalho Social*. Editora Martins Fontes. 1999.

7. Гарасимів Т. З. Природні та соціальні детермінанти формування девіантної поведінки людини: філософсько-правовий вимір : монографія. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ. 2012. 420 с.

8. Мартинюк Н. Проблеми девіації у правовій системі соціокультурних змін. *Науковий вісник ЛНУ. Серія «Право»*. 2017. Вип. 861. С. 161–169.

9. Осіпова Е. В. Соціологія Еміля Дюркгейма. Критичний аналіз теоретичних та методологічних концепцій. Київ : Наука, 1977. 106 с.

10. Fabiani J.-L. Bourdieu fut-il durkheimien? *L'Année Sociologique*. 2022. Vol. 72, № 2. P. 365–386.

11. Jakbarovich U. M. The Concept of Personality and Social Norm. *Miasto Przyszłości*. 2022. Vol. 26. P. 192–194.

12. Weiss R. A Teoria Moral de Émile Durkheim. Congresso da Sociedade Brasileira de Sociologia. XIII. Recife. PE, 2007.

13. Weiss R. Émile Durkheim e a Fundamentação Social da Moralidade. São Paulo, 2010. 280 p.

14. Riley D. The new Durkheim: Bourdieu and the State. *Critical Historical Studies*. 2015. Vol. 2, № 2. P. 261–279.

Prokhorenko Yevheniya Yakivna

PhD in Sociological Sciences,

Associate Professor at the Department of Sociology

National University «Odessa Law Academy»,

23, Fontanskaya Road, Odesa, 65009, Ukraine